

0827

A MAGYAR HÍRLAP HÉTVÉGI MELLÉKLETE
2016. AUGUSZTUS 27.
SZERKESZTETTE: PETÁN PÉTER
MŰVÉSZETI VEZETŐ: SALÁT ZALÁN PÉTER

É g i f ü s t ö k

Radnóti Miklós
Hajnal

*Lassan száll a szürke és a kék még
lassabban szivárog át az égen,
homályban áll az erdő s minden ág
puhán mozog, úgy mint a vízfénéken.*

*A szürkeség eloszlik, győz a kék,
minden égi füstöt magába fal
s a dudoló hajnal elé szalad
két fiatal fa, sötét lábaival.*

*Harsány fűrtökben lóg a fény s a táj
sok ág-bogán ökörnnyál lengedez,
ragyogva lép az erdő szertesét,
lépte vidám és egyszerű lenge lesz,*

*nedves fején a nappal táncba kezd
s a réten nem jöhet most senki át...
ezüst halakat virágzik a tó
és az éleshangu reggel így kiált:*

halihó ha-hó ha-hó halihó!

Nyomtávok nyomában

A vasút sínjeinek belső élet születésükkor 1435 milliméterre helyezték egymástól, s az Európában sorra megnyíló korai szakaszok is ugyanezt a nyomtávolságot vették át. Az, hogy például Oroszországban nem így alakult, állítólag annak köszönhető, hogy a kiküldött mérnök nem belül, hanem kívül mérte az acél országút szélességét, s mire hazaért, a sok élmény hatására összezavarodtak fejében az adatok. Más megközelítés szerint pusztán stratégiai okra vezethető vissza az eltérés. A hajdani cári hadvezetés úgy okoskodott, ha netán vissza kell vonulni, akkor magukkal viszik a gördülőállományt, az ellenség pedig majd hoppon marad a saját, szűkebbre csinált mozdonyaival, vagonjaival. Persze a síneket arrább lehet krampácsolni, mint azt az I. és II. világháborúban megtették néhányan, ám valljuk be őszintén, ez azért nem holmi vilámgyors és hatékony akció.

Visszakanyarodva a kisvasutakra, fontos megjegyezni, ők a nagy testvérrel párhuzamosan terjedtek el. Az okok szerzteágazók, s pénzügyiek épp úgy lehettek, mint fura különkődések. Akad vidék, ahol szó szerint nem volt értelme bibelődni a nagy töltésekkel, tekintélyes sziklabevágásokkal, hiszen a várható forgalomnak bőven megfelelt egy kisebb, keskenyebb nyomközű pálya. A hegyek között, a levágásra kijelölt sűrűben, a meredek oldalakon, ahol minden talicska megmozgatott föld, emberes sziklatomb, tonnás fatörzs súlyos pénzben mérődött, bőven elégnek bizonyult

egy csekély 2,2 méter széles folyosó – szemben a normál méret minimum három és fél méterével. A síkon természetesen más indokok domináltak – jelesül értelmetlenné tűnt rengeteg pénzért minőségi vonalat fektetni azért, hogy a terményt a magtárba, a trágyát az istállóból a földekre gurítsák. E feladatra bőven elegendőnek bizonyult egy 600 vagy 750/760 milliméteres „madzagvasút” – amely egyben a legközelebbi normál nyomtávú mellékvonali átrakóállomást is elérte. S az már csak ínyencség, hogy a négy-öt esztendőnként pihentetett határba tartó, ezért ideiglenesen felesleges pályát fel lehetett szedni s másutt újra kihelyezni. A gondos birtokos így nemcsak pénzt spórolt, hanem a dolgozóknak is adott keresetet, elfoglaltságot.

Botorság lenne feledni: az üzemeltetés alacsony szinten tartása akkor is fontos szempontja volt az intézőknek. Értsd, egy aprócska mozdony a masinisztaival és a fékezővel elhúzik sok tonnát, a szekér meg maximum másfelet, s utóbbinak számtalant kell térülnie-fordulnia azért, hogy letudja egy szerelvény raksúlyát. Emellett szerény, de biztos bevétel húzható az utasoktól, akik hajlandók csekély díjat letenni azért, hogy két-három óra fárasztó gyaloglás helyett harminc-negyvenöt perc alatt kényelmetlen faüléseken, sötétben és dülöngélve, ám mégis csak fedett vagonban hazazötyöghetnek a tanyára, faluba. Ellenkező irányban pedig terményt, gyümölcsöt, élő aprójószágokat adtak a vasút menti népek a városi piacra.

Igaz, ami igaz, a haszon a keskeny pályán lassan járt, de mégis mindenki megtalálta vele a számítását.

S végül, de nem utolsósorban érdemes megemlíteni az úrizálást is mint szűkítő tényezőt. Némely egyházi vagy világi főrangok, gyár- és bányatulajdonosok – nemcsak nálunk, külföldön is – szimpla különkődésből tették le a garast a „vékonyabb” nyomtáv oltárán. A vadkapitalizmus korában a föld mélyén elég volt egy másfél-két ember széles vágat – s már pakolhatták is bele a rönkökre szegelt síneket. Ha netán beomlott az ócska ácsolat, nem milliók, csak „pár ember” és acél bánta. A valódi, szinte már modellnek számító nyomtávot pedig akár játéknak is használhatták egy-egy arborétumban, úri lak díszkertjében.

Idehaza a kisvasutak fénykora az 1960-as évek végéig tartott. Ám akkor jött pár eszterlen kommunista, aki képes volt elhinni azt a marhaságot, hogy a benzin literje az idők végzetéig négy forint marad, s ezért a közúti szállítás olcsóbb lesz a kötött pályásnál. S az új közlekedéspolitikai koncepció jegyében rohamtempóban elkezdtek bezárni, felszedni a kis- (és nagy) vasutakat.

A sületlenség oltárán enyésztek el az Eger környéki, bükki, bakonyi, alföldi, zempléni, Duna-Tisza közi, gerecsei, tolnai-baranyai, borsónyi, somogyi, s még ki tudja, miféle keskeny nyomközűek. Az, hogy még itt-ott lehet látni őket, utazni rajtuk, nem egyszer lelkes erdészeknek, lokálpatrióta civilek-

nek köszönhető, akik addig jártak a felsőbb-ség nyakára, míg nem kaptak áldást keskeny nyomközű „bolondériájukra”.

Volt s nincs – 1969-ig a seregnyi, országszerte futó girbegurba vonal pedig egybefűzte a vidéket. Aztán jött a lelkes bontóbrigád, a maradványokat elnyelő kohó, a megszűnő, halálra ítélt kültelkek, zsákfalvak ideje, ahová végül már a busz sem kanyarodott be.

Optimistán tekintve persze lehet úgy nézni, hogy ami maradt, az szép és kedves. Mesztegnyő, Kaszó, Lenti, Almamellék, Balatonfenyves, Kemence, Szob-Nagyirtás-Nagybörzsöny, Kismaros, Gyöngyös, Szalajkavölgy, Felsőtárkány, Miskolc, Hortobágy, Bugac, Debrecen, Pálháza – csupa olyan vidék, ahol még ma is utazhatunk keskeny nyomtávokon. Sőt, olykor üdítő hírek is érkeznek – mint ahogy a közelmúltban meghosszabbították az egyik gyöngyösi ágot, illetve végre újra összekötötték Szobot Nagybörzsönnyel, Lentit Csömödérrel. Vagy vegyük példának Kemencét, ahol a lelkes civilek gyakorlatilag szó szerint a föld alól ásták a síneket, s a saját pénzük, izzadságuk és szabadidejük terhére üzemeltetik a kisvasutat.

Kisvasúton utazni jó. S ha valaki netán drágálná a jegy árát, gondoljon arra, itt szinte csak a turizmus hoz bevételt – lévén a fát, a követ még mindig közúton viszik, annak ellenére, hogy a vasút olcsóbb lenne.

LÁZIN MIKLÓS ANDRÁS

A jóleső dülöngelésre és zakatolásra várva – a fényrajz ugyan a régít idézi, az élmény ellenben ma is ugyanaz – Lillafüredi Állami Erdei Vasút, 1932
FORRÁS: FORTEPAN.HU

A sületlenség oltárán enyésztek el az Eger környéki, bükki, bakonyi, alföldi, zempléni, Duna-Tisza közti, gercsei, börzsönyi, somogyi, tolnai-baranyai, s még ki tudja, miféle keskeny nyomközűek.

Vonatot álmodni

A vasútiügyi kormánybiztos hivatala már a 19. században is létezett. Kapnak nekik is hideget, meleget, mégis alapvetően nekik, e volt-elmúlt miniszteri embereknek köszönhető az, hogy az esztelen kommunisták által kiötlött új közlekedéspolitikai koncepció nevű rémség 1968–69-es regnálása és annak utóélete idején volt bőven mit felszedni, elpusztítani.

Anno 1971-ig létezett egy hatalmas, csaknem harminc kilométeres, fentről nézve hatalmas V betűt formázó, keskeny nyomközű hálózat Süttő-Bikolpuszta-elágazás-tardosi Bányahegy és Bikolpuszta-Pusztamarót között. A szerelvények a Vöröskőnél viadukton mentek át, s aki még utazott rajta, az ma is csak szuperlatívuszokban nyilatkozik az élményről. Kétségtelenül igaz, ezt a hálózatot eredeti formájában ma már nem lenne értelme feltámasztani, lévén Süttőt leszámítva a végpontjai a semmiben lógnának, hiszen Tardos-Bányahegy, mint a neve is jelzi, egy romantika nélküli ipari köfejtő, amely több kilométerre fekszik a falu szélétől, míg Pusztamarót település eltűnt az idők süllyesztőjében, s ma már csak Marton Vilmos gyermek- és turistatábora áll ott. Aminek a fuvarozására pedig anno felépíteték e vasutat, ma már javarészt szintén hiányzik: a Szénzsáton fű nő alma

helyett, a követ pedig közúton viszik el – lassan, de biztosan nullára amortizálva az aszfaltot. Az eredeti forma tehát életképtelen lenne, de nem így a továbbgondolt változat. Ha például a Süttő-vasútállomásról induló síneket nem zárnák le a Tardos-Bányahegyen, hanem két fantasztikus Z fordulót közbeiktatva bevinnék Tardos közepéig, s Pusztamarótról a hegyeken át elérne a vonal Bajnára, majd onnét Gyermelyen át Szomorra, de sokkal inkább Zsámbékra, még nagyobbát álmodva Pátyra. E két utóbbi helység amúgy is népszerű túraindulási vagy célpont, ha tehát lenne lehetőség a kedves kisvasúton még messzebb menni, a hét végi üzemek jó eséllyel nem lennének veszteségesek. Ha pedig hozzávesszük, hogy a bányát és az erdészeteseket köteleznék, hogy a követ és a fát teherautók helyett a kevésbé környezetszennyező vasúton szállítsák, mint tették régen, akkor a léalap még biztosabb lehetne.

Persze, ez ma még csak álom.

De a Szob-Márianosztra-Nagyirtáspuszta-Nagybörzsöny szakasz sem volt több huszonöt esztendeje egy álomnál – ma pedig már teljes egészében újra járható vonattal... (LMA)

Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai (12.) Fogaras

Az 1889-ben írt gyűjtemény 1926-os Révai-kiadása alapján

A hagyomány szerint Apor László vajda építette Fogaras várát 1299-ben. Ugyanaz az Apor, akinek a lányába beleszeretett Ottó magyar király. A vén Apor odacsalogatta koronástól. Aztán elfogtván, bezáratta a várba, a koronát pedig ott tartotta magánál.

Mozgalmas történeti események fűződnek az ódon, sajtáságosan sima falakhoz.

Főleveníül a múlt ide belépve. Íme a nagy terem, ahol annyi nevezetes országgyűlés folyt le. Amott, abban a szögletszobában feküdt a ravatalon I. Apaffy Mihály 1690. április 15-én. A kápolna is ép még. Ide jártak imádkozni Erdély fejedelemszönyvai. (Mert e vár sok ideig volt a fejedelmek tulajdona.) Éjszakkéleti részén vannak a föld alatti börtönök. Sok úri lakó volt ezekben is. Itt senyvedt Haller János, Cserey János, a makacs Beldi Pál. Fényes és szomorú képek egymás fölébe torlódnak.

De Fogaras, pusztán mint épület, történelmi érdekessége nélkül is, méltán leköthetné a magyarok figyelmét, mert ősváraink egyik legszebb példánya.

Hosszú, főlészedhető híd vezet a várba a vizekparton át. A vár fala négyszögletben foly körül. Minden szögleten egy bástya, hat ágyúra való. Építhette Apor eredetileg, de a többi gazdák is toldották, újjították. Látszanak a falakon a Báthoriak sárkányfogai, imitt-amott a Bethlen Gábor hatyúii.

A szép Fogaras várával egy nagy uradalom is járt, a »Fogaras földé«; valóságos hercegség. A XVI. században a Nádasdyak kezén találjuk, kik Fogarasföld örökös urainak címezik magukat. Nádasdy Annának keze révén jött a vár Majláth István birtokába.

Nyugtalan lelkű ember volt Majláth István. Zápolya őt és Balassa Imrét nevezte ki Erdély vajdáivá, de rövid időre Ferdinándhoz csaptak át.

Zápolya most sereget küld ellenök s ostromolni kezd Fogaras várát Török Bálint. A vár erős volt, nevetve hányt Majláth fittyet az ötezer ostromlónak. Szégyenszemre vissza kellett vonulnia a királyi seregnek.

Zápolya most országgyűlést tartott Tordán, megidézttette a pártos vajdákat, s miután nem jelentek meg védekezni, hűtlenségi pört akasztott a nyakukba.

Balassa megijedt. Kegyelmet kért. Meg is kapta. Majláth ellenben azt üzenté dacosan:

– Tessék, mérkőzzünk össze! (s behúzódott erős várba).

Zápolya dühbe jött s nyomban megindult Budáról nagy sereggel Fogaras alá, majd megtanítja ő Majláthot; azonban meghalt útközben Szászsebesen, 1540. július 21-én. Majláth hátrázott szerencsében volt, mindegyre merészebb lett és nagyravagyóbb.

Maga hirdetett most már tartománygyűlést Segesvárra, s ott ismét fölveték Balassával a »vajda« címet Ferdinánd részére. »Özvegyasszonnyal, gyerekekkel kikötni nem nagy virtus.«

Hanem az özvegyasszonynak jó pártfogója akadt: a szultán, aki nyomban leküldé Erdélybe a nikápolyi basát, Bala béget, az izgága főúr ellen. Majláth ismét behúzódott az ő »Fagarasába«. (Egy fagaras, amelyik többet ér az ország valamennyi rézgarasánál.)

Az ostromot megkezdé Bala bég, de csakhamar belátta, hogy a vár bevehetetlen az ő seregével s fogyatékos ostromszereivel.

Nem csüggedett azért, ügyes észjárású ember volt. Valahol kerített magának egy fickót, aki azelőtt bent a várban szolgált Majláthnál: az ajánlkozott neki jó pénzért hasznos felvilágosításokat adni. Som Ferencnek hitták az illetőt.

Som uram roppant csodálkozott, hogy Bala bég mindenről kérdezé a világon, csak a vár berendezéséről, erejéről, az őrségről nem. Mert Som uram sok várban, sok hadikalamban megfordulván; szakember volt az elárulásokban. Bala bég minduntalan Majláth István uramról tudakozódék s annak a bolondságain, apró-cseprő cselekedetein látszott pompásan mulatni. Hogy néz ki? Szeret-e csiniosan öltözködni? Vannak-e furcsaságai? Gögös-e a magatartása?

Som uram sokat tudott róla beszélni, de egyszer mégis kikottyantotta:

– De hát mire való mindez néked, kegyelmes Bala basa? Ne beszéljek inkább a várról?

– Nem szükség, édes fiam. Szó a mi szó, neked bizalmasan megmondom, Majláth István uramból én erdélyi fejedelmet szeretnék csinálni.

Egyéb sem kellett Som uramnak. Jól sejtette Bala basa, hogy ezzel a hírral nyomban a várba megy, hogy két kulacsal dolgozó ember ökegyelme, de éppen ilyen kellett most neki.

Somot csakugyan beeresztették a várba (lehet, hogy éppen odatartozó volt), s elmondotta Majláthnak a basa megjegyzését. Olyan szűt eresztett be a hiú főúr fejébe, mely ott erősen kezdett rácsálni, s mikor az ostromló basa követet küldött hozzá, hogy szeretne vele négy szemközt beszélni, Majláth megindítá az alku-

dozást e találkozás tárgyában.

»Kész vagyok elmenni – üzené Majláth –, de mivel biztosítasz, hogy nem vagy rossz szándékban?«

»Kezeseket küldök be – üzenté vissza Bala bég –, négy török főtisztet, köztük az édes testvéremet, Hasszán béget.«

»A kezesek nem elég – folyt tovább az alku-

Bala bég megesküdtött ünnepélyesen az alkoránra tett két ujjal a Majláth két követe, Horváth Péter és Boér György előtt:

– Esküszöm Allahra és Mohamedre, az ő szent szakállára, hogy én Majláth Istvánt, míg ez a nap az égen jár, egy ujjal sem bánom.

Nem volt már semmi kétely. Július 22-én elhagyta a várat Majláth. A hídon ott várta a négy kezes aranyos ruhákban, drága, kócsagos turbánokban.

Mikor Majláth kijött a kapun, azok egyenként lépkedtek be rajta. A kapu becsapódott utánuk.

Majláth gyors léptekkel sietett az ostromló táborba, a vezéri sátor felé; tele tüdővel szíván a friss reggeli levegőt. Mert még korán volt. A nap csak az imént kelt föl a hegyek mögül s üdítő fényt lövellt szét, nem lankasztó forróságot, a vezéri sátort előnté olvasztott arannyal, ragyogott, villogott a kopják hegyén.

Bala bég eleibe jött messziről s megölelte, megcsókolta, úgy vezette be a sátorába. Egész nap ettették, itatták nagy fejedelmi bőkezűséggel, a basa bókokkal és szép szóval tartotta, s valahányszor közbeszólt Majláth, hogy »térjünk a tárgyra, mert vissza szeretnék menni«, a basa elszomorodott, hogy olyan rosszul éri magát nála, és mindig az lett a megállapodás, hogy elég hosszú a nap, majd ráérünk a dolgunkat megbeszélni – hiszen nem sokból áll az.

Pedig biz az elég sokból állt, mert mihelyt a nap lealkonyodék, belépett a sátorba két csasz, és lefogván Majláth István uramat, kezdték kedélyesen megkötni.

– Hát ez az esküd? – ordítá dühösen a vajda.

Bala bég egykedvűen fonta át kezeit mellén.

– Arra esküdtem, édes fiam, hogy addig nem lesz bántódásod, míg ez a nap az égen jár – de nem kötelez immár semmi, miután a nap lealkonyodott, győződj meg róla magad is, édes fiam, ha majd kivisznek innen, mert nem szeretném, ha a jellememben kétkednél.

– Hát a kezesek? – hörgé Majláth.

– Azok bizony egyszerű jancsárok, akikért nem érdemes búsulni.

Így jutott fogságba Majláth István, ott is halt meg Konstantinápolyban, a börtönben.

*

Két évtized múlva egy másik Majláth István támadt Békés Gáspárban, egy Lugos vidéki köznemesben, kibe sok nagyravagyás és erős kalandortermészet szorult.

Békés bejövén Erdélybe, hol nagyon megkedvelte a fejedelem, föllette magában: »Ez a Fogaras enyém lesz egykor.« Majláth István fia, Majláth Gábor ült akkor benne.

Békés megkörnyékezte, elhíttván vele, a

jámborral, hogy előbb-utóbb elfogják, mert atyja bűnében részesnek hiszik; legjobb lenne, ha eladná az uradalmát s kimenekülne a külföldre.

A gyámoltalan Gábor szót fogadott, harmincezer forintot odadobta a fejedelemnek Fogarast s kifutott az országból.

Célját érte Békés; a fejedelem neki ajándékozta Fogarast. Most már Erdély leghatalmasabb nagy ura lett, s föllette magában: »A fejedelmi süveg is enyém lesz egykor.«

S majd csakhogynem teljesedett be. Békés éppen a prágai udvarnál mulatott, mikor János Zsigmond meghalt 1571-ben, s őt ajánlta halálos ágyán utódjának. Annyira szerette.

Váltott lovakon sietett haza Prágából, de akkor már meg volt választva az új fejedelem: Báthori István. Bevette magát most Fogarasra, s mint egy kiskirály packázott a fejedelemmel, pártot gyűjtve magának.

A fejedelem mindenféleképp próbálta hűségére bírni a pártost, de Békés egyre dacolt, míg végre Bánffy György vezérlete alatt sereget küld Báthori Fogaras ellen. Tizenkilenc napig folyt a kemény ostrom, de most az egyszer sikerrel – mert Fogaras inogni kezdett, s maga Békés is csak éjjel menekült, posztóba bevont patájú gyors lovakon.

A szekeren, melyet a négy ló nesztelenül húzott, egy nagy hordót szállítottak. Abban a hordóban kuksolt beszegezve Békés Gáspár, trónkövetelő.

Kifutott Prágába, de nemsokára visszatért még egyszer, gyűjtött sereggel, azonban Kerelő-Szent-Pálnál csatát vesztett.

Így jutott Fogaras a fejedelmek birtokába s maradt is véges-végig, t. i. II. Apaffy Mihály haláláig. De csakis fejedelmeknek való birtok is volt az. Magányos úri embernél valóságos Pandora szelencéje; harminchárom mér földnyi területével könnyen kísértetbe hozta az embert, hogy valami egyébre kívánczok, mint a kis erdélyi udvar egyik alázatos csillagának.

A telhetetlen, vakmerő emberre mai napig azt mondják Erdélyben:

– Hová megy ökelme? Kerelő-Szent-Pálra!

Képirás (18.)

Az édes élet emlékét őrzi a csokoládéval leöntött, kocka alakú, a barna három árnyalatában díszelgő, tejszínhabos sütemény

A nőcsábász cigányprímás kalandjai

„Oly korban éltem én e földön, / mikor a költő is csak hallgatott, / és várta, hogy talán megszólal újra – / mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, – / a rettentő szavak tudósa, Ésaías” – írta gyönyörű verses helyzetértékelésében, 1944 májusára datált közismert versében Radnóti Miklós. Vagy fél évszázaddal korábban történt, de oly korban élt e földön, amikor a hangrögzítés még igencsak szűk gyerekcipőben tipegett, s távolról sem létezett olyan kifinomult technikája, mint amilyenhez minket már hozzászoktatott a műszaki fejlődés, ezért nem maradt ránk felvételek vagy hanghordozók, amelyeken hallhatnánk Rigó Jancsi (1858–1927), a világhírű magyar cigányprímás játékát, amellyel elkápráztatta kortársait. Nem tudhatjuk hát, hogyan játszott, csak a korabeli feljegyzések alapján mondhatjuk el róla, hogy kivételes tehetség volt, akire már igen korán felfigyeltek. Amikor a cukrászdában manapság rigójancsit rendelünk, talán fel sem sejlik bennünk a legendáriumbokba száműzött történet, miszerint az édesség névadója egykoron egy ilyen csokis, édesen krémes süteménnyel kedveskedett szerelmének. Világraszóló románc volt az övék, Rigó Jancsi és kedvese, Clara Ward-Chimay

hercegnő (aki egyébként egy amerikai milliomos lánya volt), vagyis Ward Klára, ahogy a korabeli hazai sajtó nevezte, celebbé vált egy oly korban, amikor ezt a kifejezést magyar ember még véletlenül sem használta volna a mai értelmében. Más értelemben meg végképp nem... Képeslapok jelentek meg róluk, a pletykákat és a botrányokat pedig még a Mikszáth Kálmán szerkesztette Országos Hírlap is részletekbe menően kivesézte. A századfordulón az európai királyi udvarokban szívesen látott vendégek voltak a magyar cigányzenészek, így például III. Vilmos holland uralkodó érdemrenddel tüntette ki Simplicius Barcza Józsit, aki egyébként a székesfehérvári Magyar Király kávéházban muzsikált. Ő vette fel zenekarába az akkor még alig tizenkét esztendő Rigó Jancsit előbb persze csak cimbalomhordozónak, de közben tanítgatni kezdte, s mint feljegyzték róla, ő „tanította meg a lelkét adni a zenéhez”. A sütemény névadója azonban nemcsak a játékkal, de nőcsábászként is egyre ismertebbé vált, meghódította mestere lányát, Mariskát, aki később az első felesége is lett, de saját zenekara élén hamarosan már Pesten bolondította a női szívet. Párizsban játszottak 1896-ban, és ez a fellé-

pés végzetes lett, ekkor ismerkedett meg ugyanis a fiatal hercegnővel. Mindketten elváltak, együtt bolyongták be Egyiptomot és Amerikát, s ahogy kortársaik feljegyezték róluk, nagyjából nyolcmillió dollárt herdáltak, duhajkodtak el. Lángoló szerelmük nem egész tíz évig tartott, míg Ward Klára Itáliában le nem lépett egy pincérrel, majd egy hotelportás felesége lett. Amikor szakításuk után Rigó Jancsi 1905-ben hazatért, az egész ország ünnepelte és „Ős-Budavárában játszott”. A Tolnai Világlapja a fenti, nem is saját felvétellel tiszteltgette előtte, hiszen mint írták: „Mint kép is érdekes ez a tetovált kar, amelyet a »Magyar Hírlap« révén mutatunk be. Maga a hercegnő képe a legfinomabb tetovált képek egyike.” Érdemes megfigyelni a cigányprímás karját: Rigó Jancsi haláláig az alkarján hordta Clara asszony tetovált képét. Mint az édes élet emlékét, amelyet mindennél jobban fémjelez a csokoládéval leöntött, kocka alakú, a barna szín három árnyalatában pompázó, tejszínhabos rigójancsi, amelynek névadója elszegényedve, lezüllötten halt meg talán valahol Amerikában, s vénségére így a rettentő szavak tudósa lett, örök elretentő példaként minden későbbi korok celebjei számára. (SZPA)